

PRÁVNÍ VZDĚLÁNÍ V OBLASTI DISKRIMINACE - STRUČNÉ SROVNÁNÍ PODMÍNEK V USA A ČR

PETRA MELOTÍKOVÁ

Právnická fakulta, Univerzita Palackého v Olomouci, Česká republika

Abstract in original language

Článek pojednává o problematice právního vzdělávání v České republice a v USA s důrazem na srovnání výuky antidiskriminačního práva a diskriminace. Cílem je poukázat na shodné a rozdílné aspekty ve výuce i v zařazení do studijních programů. Srovnání probíhá na základě zkušenosti s výukou na Columbia Law School.

Key words in original language

Diskriminace, právní vzdělávání, antidiskriminační právo

Abstract

Article deals with the issue of legal education in the Czech Republic and the USA, with an emphasis on the comparison of teaching discrimination law and discrimination. The aim is to show some identical and different aspects in teaching and deals with inclusion in the study programs. The comparison is based on experience with teaching at Columbia Law School

Key words

Discrimination, legal education, antidiscrimination law

1. ÚVODNÍ POZNÁMKY

Problematika diskriminace je celosvětově hojně diskutovaným tématem.¹ Jistě není na škodu si uvědomit, s čím je diskriminace nejčastěji spojována. V běžném jazyce je za diskriminaci považováno odlišné zacházení s lidmi na základě nějaké vlastnosti, která je odlišuje od jiných osob či od většinové společnosti a ona vlastnost je vlastně jakousi přitěžující okolností, která osobám ztěžuje vykonávání různých činností, zaměstnání, omezuje je v přístupu ke zdravotní péči či ke vzdělání apod. Diskriminačními důvody, tedy oněmi odlišujícími vlastnostmi chápeme zejména příslušnost k rase, náboženské důvody, pohlaví, sexuální orientaci, zdravotní stav a některé další. Předesílám, že rozebírat jednotlivé důvody a vztahy není předmětem tohoto článku.

¹ Příspěvek je výstupem projektu studentské grantové soutěže IGA 2012 s názvem Recentní výzvy boje proti diskriminaci v České republice (zejména v přístupu k zaměstnání), číslo projektu PF_2012_13.

Odlišnost v přístupu k problematice diskriminace v různých koutech světa je ve velké míře závislá na ekonomické vyspělosti státu, historických souvislostech vzniku forem diskriminace v tom kterém státě a v neposlední řadě přístupu celé společnosti k diskriminaci, resp. v míře tolerance vůči některým diskriminačním projevům apod. Stejně tak je přístup k výuce na právnických fakultách spojen s tradičním pojetím výuky a chápáním diskriminace v té které zemi.

Ve svém příspěvku chci poukázat na otázku vztahující se k zmíněné problematice přístupu společnosti k diskriminaci. Vnímání diskriminace v českém prostředí je často v první linii spojeno s rasovou otázkou a s odlišným zacházením většinové společnosti s romskou menšinou a s jejími problémy se vzděláváním a uplatněním v zaměstnání. V posledních letech se ale otázka diskriminace objevuje daleko častěji, zcela jistě i v souvislosti s medializací přijetí antidiskriminačního zákona a s činností Veřejného ochránce práv. Činnost Veřejného ochránce práv je v této oblasti zcela zásadní a nutno mu přiznat značné zásluhy na medializaci některých problémů, jako je diskriminace osob v přístupu ke vzdělání či diskriminace osob se zdravotním postižením. V USA je otázka diskriminace stále živější a z historického hlediska je otázkou citlivou zejména v souvislosti s otrokářstvím, segregací černošského obyvatelstva a utlačováním původního obyvatelstva kontinentu. Nelze se tedy divit, že problematice diskriminace je ve výuce věnována značná pozornost.

Předmětem mého krátkého vystoupení je srovnání výuky antidiskriminačního práva na právnických fakultách v České republice a USA. Vzhledem k tomu, že vyučuji na Právnické fakultě UP v Olomouci, mám samozřejmě nejbližší k informacím o sylabech a předmětech na této fakultě. Spíše přehledově poukáži na výuku diskriminace i na dalších právnických fakultách v Praze a Brně.² Pokud se týká Spojených států amerických, bude se mi jednat hlavně o srovnání s fakultou práva, která je v USA vysoce ceněna zejména pro klinické metody výuky, a sice Columbia Law School Columbijské university v New Yorku, přičemž budu vycházet jednak ze sylabu předmětů a jednak z osobní zkušenosti z návštěvy fakulty a její výuky, které jsem se měla možnost již dvakrát zúčastnit v rámci týdenních pobytů na této univerzitě. Mou ambicí není podat vyčerpávající přehled o výuce a případných odlišnostech, ale spíše poukázat na některé styčné body a odchylky v koncepci výuky předmětů. Nastíním, proč pokládám důležitost výuky za jeden z kroků k přeměně postoje veřejnosti k problematice. Pokusím se také odpovědět si na otázku, zda má právě výuka v USA náskok před ČR.

² Pro přehled jsem vypustila Fakultu právnickou ZČÚ v Plzni, protože bylo pro mě obtížné se dostat k přehledu předmětů a nezdálo se mi relevantní zařazovat informace z doslechu či neúplné, neověřené osobní zkušenosti.

2. VÝUKA DISKRIMINACE VE STUDIJNÍCH PROGRMECH

Diskriminaci nelze oddělit od problematiky lidských práv. Ona diskriminace spočívá právě v porušení rovnosti práv zaručovaných řadou lidskoprávních dokumentů. Jedná se o spojené nádoby, které neradno oddělovat. To, jakým způsobem je diskriminační právo zakomponováno do výuky na právnických fakultách, je ovlivněno mnoha okolnostmi – historickými kořeny výuky počínaje a nahodilostí přípravy akreditačních materiálů konče.

S výukou práva obecně bývá někdy zásadní potíží spočívající v jakémsi oddělení výuky jednotlivých předmětů a malém propojení vyučované materie. Tak může docházet ke dvěma extrémním situacím. Zcela nasnadě je situace, kdy dochází k dvojímu učení téhož. Což se zdá být prospěšné ale jen za podmínky, že probíraný problém je nahlížen různým úhlem pohledu, pohledem práva veřejného či soukromého, probíhá odlišným způsobem výuky probírané materie atd. Nepříliš často se objevujícím jevem pak může být výuka téže materie stejným způsobem v různých předmětech. Výhodu snad lze spatřovat v upevnění si probírané látky v paměti studenta. Zřejmou a převažující nevýhodou je ale opakované učení téže látky namísto výuky jiné nové látky či upevnění si vědomostí prohlubováním znalosti dané materie. Opačným extrémem se může stát situace, že dané téma zcela „vypadne“ z výuky, resp. studenti se o něm dozvědí jen okrajově, přičemž vyučující spoléhají na to, že problematika bude probrána v jiném předmětu, a tak student na konci studia není aktivně s danou problematikou seznámen.

Pokud mohu uplatnit svůj subjektivní pohled na problematiku, zhodnocuji své poznatky o diskriminaci získané během svého pětiletého studia práv za zcela nedostačující. Problematika diskriminace během vysokoškolského studia mi byla přiblížena jen jednou, v pracovním právu, a to pouze okrajově. V žádném jiném předmětu jsem nebyla nucena se něco blíže naučit nebo se konfrontovat s různými pohledy na věc, se spojitostí s rovností snad mlhavě korespondovala výuka ústavního práva. Volitelný předmět, který by aktivně aplikoval poznatky na diskriminační jednání, neexistoval a ani jsme tudíž neměli možnost rozšířit si své vědomostní obzory o tuto problematiku.

Nelze přehlédnout, že i výuka na vysokých školách má své vývojové tendence a trendy, stejně jako se posouvá vývoj společnosti. Dost dobře je tedy možné předložit teorii, že s rostoucím celospolečenským zájmem na řešení diskriminace ve společnosti, reagují i vysoké školy na tuto poptávanou problematiku a zařazují ji častěji do výukových sylabů.

Pokusím se nyní pouze informativně a bez nároku na úplnost představit průběh výuky na právnických fakultách. Výuka diskriminace bývá nejčastěji vyučována v rámci povinných kurzu v ústavním právu v souvislosti se zákazem diskriminace stipulovaném Listině základních práv a svobod.

Z volitelných předmětů na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze stojí za povšimnutí zejména dvousemestrální kurz Teorie a praxe antidiskriminačního práva I. a II. Obsah kurzu je rozložen do tří složek. První z nich, teoretická, se soustřeďuje na probrání teoretických základů diskriminačního práva, základních pojmů atd. Na teoretickou část navazuje část psychologická, která je jakousi průpravou na třetí praktický blok výuky. Psychologický a teoretický blok by měl studenty připravit na reálné situace, se kterými se mohou v praxi setkat, naučit je pracovat s klienty apod. Praktická část se totiž odehrává pod patronací neziskových organizací či v rámci spolupráce s kanceláří Veřejného ochránce práv, kdy studenti aplikují teoretické znalosti na prakticky řešené příklady. Jedná se v podstatě o model, který je ve světě dlouhodobě chápán jako jedna z možností výuky práva, tedy propojení teorie s praxí již při vysokoškolském studiu. Dalším povinně volitelným předmětem je zde Ochrana národnostních menšin v minulosti a současnosti a Mezinárodněprávní ochrana lidských práv a evropská ochrana lidských práv jakožto předměty, které v sobě aspekt ochrany před diskriminací zejména v akcentaci principu rovnosti zaručují.

Z výuky na brněnské Fakultě právnické Masarykovy univerzity vybírám několik zajímavostí. Jako povinný předmět se zde vyučuje Lidská práva a soudnictví, která jsou opět předmětem, který se zabývá zejména Evropskou úmluvou a na ni navazující judikaturou a právy, které jsou jí zaručeny. Dalším je kurz Interpretace lidských práv, který je ovšem úžeji zaměřen zejména na právo na život. Za zcela zásadní se tak dá považovat předmět Právní klinika diskriminace a rovné zacházení I.a II., která je bezesporu obdobou předmětu z pražské fakulty Teorie a praxe antidiskriminačního práva. Na teoretické přednášky navazuje povinná týdenní praxe v kanceláři Veřejného ochránce práv. Není bez zajímavosti, že tento předmět je vyučován přímo pracovníky kanceláře Veřejného ochránce práv, konkrétně pracovníky oddělení rovného zacházení a dochází tak k naplnění zmíněné vize propojení teoretické a praktické stránky výuky. Doplňkově pak ještě zmiňuji kurz Aktuální problémy lidských práv, který je zaměřen zejména na judikaturní zpracování ochrany lidských práv.

Olomoucká právnická fakulta Univerzity Palackého je specifická tím, že v současné době na „dobíhá“ původní magisterský studijní program, nijak se nelišící od zavedených programů ostatních právnických fakult, ale navíc již podle nové akreditace funguje magisterský studijní program, který je unikátní rozsáhlou „přestavbou“ zažitého pořadí a způsobů výuky práva tak, jak bylo na území České republiky po dlouhá desetiletí zvykem. Hlavním cílem je propojení poznatků více disciplín, a prolínání tradičně oddělených předmětů. Právě ve výuce povinného předmětu Základní práva dochází k podstatnému probírání práv zaručených Listinou základních práv a svobod, a v rámci toho rovněž diskriminací, probíranou i z judikatorního pohledu na věc. Dalším předmětem z povinně volitelných je Lidskoprávní klinika, která využívá metod řešení případových studií, judikatury apod. a de facto navazuje na látku probíranou v povinných předmětech. Kromě toho je novým povinně

volitelným předmětem i Antidiskriminační klinika. Jejím cílem je přehledně zapracovat na teoretických vědomostech studentů, zdůraznit vazbu diskriminace a rovnosti a pomocí reálných případů a případových studií osvětlit základní problémy spojené s diskriminací. Důraz je přitom kladen na českou právní úpravu a případy, které se staly a jsou klíčové pro pochopení dané látky. Obdobně jako v předmětech na pražské a brněnské právnické fakultě, i zde studenti mohou absolvovat stáž u Veřejného ochránce práv a zúčastnit se přednášky o jeho činnosti.

V souvislosti s výukou této kliniky jsem měla možnost zúčastnit se již dvakrát studijního pobytu na Columbia Law School na Columbia University v New Yorku. Předmětem návštěvy na Columbia Law School bylo zejména získání poznatků z výuky předmětů spojených s ochranou lidských práv a obranou před diskriminací.

Ve Spojených státech amerických se v posledních několika desetiletích prosazují jako alternativa ke klasické výuce, tzv. klinické způsoby výuky spočívající zejména v moderním pojetí výuky tradičních předmětů – např. aplikace teoretických poznatků na praktické příklady. S tím spojené jsou výuky tzv. klinik. Jedná se o praktické formy výuky s reálným základem, studenti jsou již ve škole konfrontováni s reálnými případy a v případě tzv. live-clinet clinic – tedy klinik se skutečnými lidmi, musejí vést i pohovor o právním problému s lidmi, kteří žádají o radu. Děje se tak různou formou, nejčastěji jsou studenti součástí nějaké neziskové organizace, která nad nimi přebírá záštitu a mohou tak nahlížet do spisů a problémů spojených s konkrétními osobami. Jejich vyučující jsou pak jakýmsi supervizory, kteří je mentorují, pomáhají jim s řešením případů spíše v rovině „rádčovské“, neznamená to, že by za ně případy řešili. V České republice se tento způsob výuky, resp. jeho počátky pojí zejména s olomouckou právnickou fakultou, ale dle naznačených přehledů výuky už tak tomu je i v dalších právnických fakultách. Na Columbia Law School lze vybírat předměty jako Diskriminace v pracovním právu, Sexuality and Gender Law Clinic (těžko přeložitelné), Lidskoprávní klinika, Vězeňská klinika a další. Ve všech se zřetelně prolíná právě problém diskriminace.

3. SROVNÁNÍ - SHODNÉ METODY?

Srovnat výuku v USA a ČR není zcela možné z několika příčin. Především musíme uvažovat nad odlišným uspořádáním vzdělávání v USA, které se liší dobou studiu, návazností na středoškolské studium a následným způsobem využití právního vzdělání v praxi. Připomeňme si také, že anglosaský model práva je založený na precedentech, a musí už ve výuce práva hrát důležitou roli, resp. význam soudních rozhodnutí je značný, a tak již během studia jsou studenti seznamováni s obrovským počtem soudních rozhodnutí a jsou nuceni vyhledávat precedentní rozhodnutí. To se odráží právě i v klinické metodě výuky, práce s judikaturou je běžnou součástí hodin. I v České republice jsou stále větší tendence nejen k získání přehledu o rozsudcích, ale stále častěji jsou studenti konfrontováni s realitou, a jsou nuceni se podrobněji zabývat soudními rozhodnutími

zejména vyšších soudů, které mají čím dál vyšší důležitost a jejich vyhledáváním. Z posledních pozorování lze nicméně přece jen vysledovat několik spjitostí a odlišností ve výuce.

Společnými body se zdají být metody práce se studenty, kdy je teoretická část propojena s praktickou, i když nutno dodat, že na studenty v USA je kladen větší nárok na domácí přípravu, která se pohybuje v řádu mnoha hodin, výjimkou není nastudování stovek stran na hodinu konanou za týden. Ve většině případů se jako v ČR jedná o předměty volitelné, tudíž studenti dopředu vědí, jaká bude časová náročnost, jejich přístup bývá velmi pozitivní. Rozsah výuky bývá větší než v ČR, v některých případech se jedná o 3 dvouhodinovy týdně, což je pro české studenty něco nezažitého. Výhodou je bezesporu těsnější propojení s vyučujícím, který lépe chápe motivaci student a také lépe odhalí silná a slabá místa jejich vědění a může jim poskytnout cennou zpětnou vazbu. Ostatně přínosnost zpětné vazby je u nás často podceňována s tím, že vytknutí problému stačí jednou, ne vícekrát, případně se zjistí až během zkoušení.

Dalším rozdílným bodem ve výuce je akcentace pomoci druhým, či lépe řečeno sociálního rozměru práce právníka. Pro studenty v klinických předmětech je toto studium i mementem, že cílem právnického povolání je i pomáhat potřebným, tedy těm, kdo si nemohou právní pomoc dovolit, což v praxi může znamenat prohru případu a nemožnost dovolat se spravedlnosti. V podmínkách ČR samozřejmě existují obhájci ex offio či možnosti snížení soudních poplatků apod., ale o možnosti tohoto využití se často neví a jedná se navíc zejména o pomoc při projednání trestných činů. O problémech např. matek samoživitelek nebo podvedených spotřebitelích se mluví sice často, ale pomoc poskytnou snad jen organizace typu SOS - Sdružení obrany spotřebitelů aj. Zákon v USA dokonce stanoví studentům minimální počet hodin, které musejí strávit prací pro bono už během svého studia, aby jej mohli dokončit!

S aktivní rolí studentů souvisí i jejich aktivní zapojení do informačních kampaní. Pokud se např. projednává před soudem nějaký zajímavý případ nebo soudy dospějí k rozhodnutí, pořádají sami studenti round-tables – kulaté stoly k seznámení s problematikou, nebo přímo osvětové kampaně k tomu kterému problému. A výjimkou není ani případ rozhodnutí v oblasti diskriminace, kdy jsme zrovna letos byli přítomni v New Yorku a byli jsme svědky představení právního boje v případě Fischer vs. Texas University, který je v USA momentálně nejvíce probíraným problémem. Studenti připravili informační kampaň a později i shromáždění, které přímo navazovalo na proběhnuté slyšení u soudu. V navazující výuce se potom aktuálním problémem zabývali a poukazovali na důležité momenty případu.

4. ZÁVĚR

Pokud shrnu výše uvedené úvahy do uceleného názoru, pak si dovolím tvrdit, že ve zkoumaných oblastech je výuka diskriminačního práva v ČR na velmi vysoké úrovni, zejména díky nadšení

jednotlivých vyučujících nebo zaštiťujících organizací. Již se vžila spjatost s oblastí ochrany lidských práv, která je tolik potřebná pro pochopení diskriminačního jednání. Osvětovou funkci takovýchto předmětů jistě není třeba zdůrazňovat, informovanost veřejnosti a studentů a jejich osobní niterné nasazení v této problematice může vést k postupnému řešení tohoto problému, a i když se samozřejmě nebude jednat o zdroj jediný, pak alespoň významný.

Model výuky diskriminace již v úvodních povinných kurzech se zdá být jediným možným, kdy jediné takto bude zajištěno, že se s onou problematikou seznámí studenti všichni a navíc na začátku studia, tedy tak, aby si v následném studiu mohli propojovat souvislosti v dalších právních odvětvích (pracovní právu, právu sociálního zabezpečení), a mohli se také profilovat výběrem volitelných předmětů.

Contact – email

petra.melotikova@upol.cz